

वार्त्तकुः

“वार्त्तको वार्त्तकश्चक्षुस्ततोऽप्या वर्त्तका स्तुता ।
वर्त्तकोऽपि चरः शीतो च्चरदोषत्रयापहः ।
सुख्यः सुक्रदो बल्यो वर्त्तकाख्यगुणा ततः ॥”

इति भावप्रकाशः ॥

वार्त्ताः, स्त्री, (वृत्तिरस्यां अस्तीति । “प्रज्ञासहा-
च्चां वृत्तिभ्यो षः ।” ५ । २ । १०१ । इति षः ।
ततटाप् ।) दुर्गा । यथा,—

“यन्वादिपालनाद्देवी त्रयिकर्मान्तकारकान् ।
वर्त्तनाहारवादापि वार्त्ता सा एव गीयते ॥”

इति देवीपुराणे ३५ अध्यायः ॥

वृत्तिः । जनश्रुतिः । इत्यमरः । १ । १ । ६ ।
उदन्तः । (यथा, मोहसुहृते ।)

“वावृत्तौपान्नेनशक्तः

तावन्निरुपरिवारी रक्तः ।

तदगुणं जरया जगदं देहे

वार्त्ता कोऽपि न पृच्छति श्रेष्ठे ॥”

वातिङ्गः । ज्ञायादि । इति मेदिनी । ते, ५६ ।
(यथा, मर्गौ । ६ । ३२६ ।

“वैश्वस्यु ज्ञतसंस्कारः ज्ञत्वा दारपरिग्रहम् ।
वार्त्तायां निवृत्तः स्यात् पश्यान्नेव रक्ष्ये ॥”

वार्त्तयं चतुर्विधा । यथा, भागवते । १० । २४ । २१ ।
“तृपिवाखिल्यगोरवाङ्मनोर्दं तुभ्यंमुच्यते ।

वार्त्ता चतुर्विधा तत्र यद्यं गोवृत्तयोऽनिग्रहम् ॥”

॥ गार्त्तः, पुं, (वर्त्ततेऽनेनेति । वृत् + “वृतेर्हृच्” ।
उत्थाः ३ । ७६ । इति काङ्क्षः । “बाहु-

सक्रान् उकारस्यान्तेस्त्वे वार्त्ताकवार्त्तायो ।
इत्यञ्जलदत्तोऽप्या विहम् ।) वार्त्ताङ्कुः । इति

त्रिकाण्डशेषः ॥ वार्त्तकप्रची । इति भाव-
प्रकाशः ॥

वार्त्ताकी, [न] पुं, वार्त्ताङ्कुः । इत्यमरटीकायां
भरतः ॥

वार्त्ताकी, स्त्री, इहती । इति भावप्रकाशः ॥
वार्त्ताङ्कुः । इत्यमरः । २ । ४ । ११४ ॥

वार्त्ताङ्कुः, स्त्री, (वर्त्तते इति । वृत् + “वृते-
र्हृच्” । उभा० २ । ७६ । इति काङ्क्षः ।)

स्त्रनाभस्यातपल्लवः । वैगुन इति भाषा ।
तत्पर्यायः । इहकुली २ सिंही ३ भयटाकी ४

दुग्धधियंथी ५ । वार्त्ताकी ६ वार्त्ता ७ वाति-
ङ्गः ८ वार्त्ताकः ९ शाकाविलः १० राज-

कुञ्जाङ्कः ११ । इति जटाधरः ॥ वार्त्ताकः १२
वातिगमः १३ इत्याकः १४ वङ्गः १५

अङ्गः १६ । इति शब्दरत्नावली । कण्ट-
टन्नाकी १७ कण्टाङ्कुः १८ कण्टपत्रिका १९

निद्राङ्कुः २० मांसकफला २१ इत्याकी २२
मञ्जोटीका २३ चित्रफला २४ कण्टकिनी २५

महती २६ कटफला २७ मिस्रवर्षफला २८
नीलफला २९ रक्तफला ३० शाकमेठा ३१

वृत्तफला ३२ वृत्तप्रियफला ३३ । अस्या गुणाः
कटुत्वम् । रूक्षत्वम् । मधुरत्वम् । पित्तना-

शिलम् । बलपुष्टिकारित्वम् । हृद्यत्वम् । गुण-
त्वम् । वानेजु निन्दितत्वम् । इति राजनिघण्टुः ॥
अपि च ।

“अभिप्रदा भारतनाश्रिनी च
सुक्रप्रदा शोणितवर्हिनी च ।

हृत्तासकासारचिनाश्रिनी च
वार्त्ताङ्कुरेया गुणसमयुक्ता ॥

सा बाला कफवालघ्नी एका सप्चारपित्तला ।
सदाफला त्रिदोषघ्नी रक्तपित्तप्रसादनी ॥

अङ्गारपका वार्त्ताङ्कुः किञ्चित्पित्तकरी मता ।
कफमेदोऽनिलहरा सरा लघुतरा परा ॥”

इति राजवल्लभः ॥

अन्यथा ।
“इत्याकं खाडु तीक्ष्णोष्णं कटुपाकमपित्तलम् ।

च्वरवातबलाघ्नं दीपनं सुक्रलं जघु ॥
तद्दालं कफपित्तघ्नं हृद्यं पित्तकरं गुरु ।

इत्याकं पित्तलं किञ्चिद्दङ्गारोपरिपाचितम् ॥
कफमेदोऽनिलामप्रमथनं जघु दीपनम् ।

तदेव हि गुरु क्षिप्रं सतलं लवणान्वितम् ॥
अपरं श्वेतइत्याकं कुक्कुटाकसमं भवेत् ।

तदर्थःसु विशेषेण हितं हीनश्च पूर्वतः ॥”

इति भावप्रकाशः ॥

वार्त्ताङ्कुः, पुं, (वृत् + काङ्क्षः ।) वार्त्ताकी । इति
त्रिकाण्डशेषः ॥

वार्त्तायनः, पुं, (वार्त्तानामयनमनेनेति ।) प्रवृत्तः ।
तत्पर्यायः । हेरिकः २ गुणपूरुषः ३ प्रविधिः ४

यथाहृदयः ५ अयसर्पः ६ मन्वित् ७ चरः ८
क्षुद्रः ९ चारः १० । इति वैमचक्रः । ३ ।
३६८ ॥

वार्त्तावहः, पुं, धान्यतकुलादेर्वापीं वृहति यः ।
यसारी इति भाषा । तत्पर्यायः । वैवधिकः २ ।
इत्यमरभरतौ ॥ वार्त्तावहः ३ । इति शब्द-

रत्नावली । संवादेवाहके, त्रि ।
वार्त्ताकः, पुं, (वृत्तं वेदेति । वृत्त + उक्त्वादिवात्

ठक् ।) प्रवृत्तः । चरः । इति त्रिकाण्ड-
शेषः । (यथा, कथासरित्सागरे । ३४ । ७६ ।

“दुर्गते वार्त्ताकजनेन बोभात् किं नाम ना
चरेत् ॥”

(वार्त्ता ज्ञ्यादिस्तत्र चाधुः । ठक् ।) वैश्वः ।
(वार्त्ता आरोग्ये चाधुरिति । ठक् ।) वार्त्ताक-

प्रची । इति राजनिघण्टुः ॥ वार्त्ताकी । इति
शब्दरत्नावली । (वृत्तौ चाधुरिति । वृत्त +

“कथादिभ्यठक्” । ४ । ४ । १०२ । इति ठक् ।
छन्नवृत्तनिपुणे, त्रि ।)

वार्त्ताकं, स्त्री, (वृत्तयन्त्यञ्जविवृतिः । तत्र
चाधुः । वृत्त + “कथादिभ्यठक्” । ४ । ४ । १०२ ।

इति ठक् ।) उक्ताङ्कुदुर्वक्तार्यवक्ताकारक-
यन्त्रः । यथा,—

“उक्ताङ्कुदुर्वक्तार्यवक्ताकारितु वार्त्ताकम् ॥
इति वैमचक्रः ॥

वार्त्ताका, स्त्री, (वार्त्ताक + टाप् ।) पञ्चविंशतिः ।
वटेर इति भाषा । तत्पर्यायः । विष्णुलिङ्गी २ ।

इति हारावली ॥
वार्त्ताङ्कः, पुं, (वृत्तप्र इत्यस्यापत्वं पुमान् । वृत्तप्र +

अण् ।) अण्णनः । इति त्रिकाण्डशेषः ॥

जयन्तः । वृत्तप्रसम्भन्वि, त्रि । (यथा, भाग-
वते । ६ । १२ । ३४ ।

“तदा च खे दुग्धभयो विनेदु-
गंश्वर्षिह्याः समहर्षिषङ्गाः ।

वार्त्तप्रलिङ्गैस्तमभिष्टुवाना
मन्त्रैर्मुदा कुसुमैरभ्यवर्षन् ॥”

वार्त्तरं, स्त्री, जङ्गलावीजम् । दक्षिणावर्त्तशङ्कः ।
काकचिष्वा । भारती । इति मेदिनी । रे, २११ ॥

जमिजम् । जलम् । आम्बवीजम् । इति विश्वः ॥
वार्त्तलं, स्त्री, (वार्त्तः खल्लिदेनतीति । इल +

अण् । सदा मेवाच्छन्नदृष्टिपातात्तयात्वम् ।)
दुर्हिनम् । इति मेदिनी । वे, ११६ ॥ तन्मते

पवर्गोयादिः । (वादल इति भाषा ।)
वार्त्तलः, पुं, (वार्त्तलतेऽनेनेति । इल + “पुंश्च

संज्ञायां षः प्रायेण ॥” ३ । ३ । २१८ । इति
घः ।) मेलानम्हा । सा तु मस्याधारः । इति

मेदिनी । वे, ११६ ॥
वार्त्तकं, स्त्री, (उदाणां समहः । “गोमोक्षीक्षोर-

क्षेति” ४ । २ । ३६ । इत्यन “उदाक्षेति” ।
काशिकोक्तेः वृत् ।) उहसंचातः । (उहस्य

भावः कर्म्म वेति । मनोवादिवात् वृत् ।)
उहस्य भावः । उहस्य कर्म्म । इति मेदिनी ।

के, ५६ । (यथा, मार्कण्डेयपुराणे । १०६ ।
२४ ।

“वाखी बालक्रिया पूर्वं तदन कौमारके च या ।
यौवने चापि या योग्या वार्त्तके वनसंश्रया ॥”

त्रि, उहः । यथा, नैषधे । १ । ७७ ।
“फलानि पुण्याणि च पल्लवे करे

वयोऽतिपातोऽगतवातवेपिति ।
स्थितेः समादाय महर्षिवाहकाद्

वने तदातिथ्यमग्निचि श्राखिभिः ॥”
“महर्षीणां सुनिश्चेष्टानां मध्ये यो वार्त्तको उह-

जस्मात् । त्रिषु स्याद्वाहंको उह जौवं तद्भाव-
संचयोरिति वलः ॥” इति तट्टीका ।)

वार्त्तकं, स्त्री, (वार्त्तकमेव । वार्त्तक + चतुर्वर्वादि-
त्वात् सार्धे अण् ।) उहवावस्था । तत्पर्यायः ।

वार्त्तकम् २ उहत्वम् ३ स्याविरम् ४ । इति
जटाधरः । (यथा, महाभारते । ६ । ५२० ।

“आत्मानं मन्यमानापि ज्ञतज्ञत्वं अमान्विता ।
वार्त्तक्येन च राजेन्द्र । तपसा चैव कथिता ॥”

वार्त्तः, पुं, (वारि जलानि धीयन्तेऽनेनेति । घा +
किः ।) समुद्रः । इति त्रिकाण्डशेषः । (यथा,
देवीभागवते । ८ । २० । ३१ ।

“गोऽननो भगवान् देवोऽननत्वतो महाश्रयः ।
अनन्तगुणवार्त्तक आदिदेवो महाद्युतिः ॥”

वार्त्तभवं, स्त्री, (वार्त्तौ समुद्रे भवतीति । भू +
अण् ।) श्रीकीलवयम् । इति राजनिघण्टुः ॥

वार्त्तुधिः, पुं, (वार्त्तुधिकः । एषोदरादिवात्

कलीपः ।) उहगावीजः । इत्यमरः । १२ । ६ । ५ ।
(यथा, मर्गौ । ३ । २५६ ।

“त्रिष्यो घामस्य राजश्च कुनखी श्यावदन्तकः ।
प्रतिरोहो गुरोश्चैव तन्तापिवाहंघिक्षया ॥”